

Mirjana Maluckov : Narodna nošnja Rumuna u Jugoslovenskom Banatu, (Editura Muzeului Voivodinean, Novisad, 1973), 159 p. 151 ilustrații.

Monografia „Portul popular al românilor din Banatul jugoslav”, scrisă de competența cercetătoare-etnolog, Mirjana Maluckov, umple un gol, îndelung resimțit în cunoașterea portului popular românesc. Cartea aceasta însumează rezultatele științifice obținute în urma unei temeinice cercetări de teren, completate cu o bogată documentare bibliografică, din care nu lipsesc studiile fundamentale asupra portului popular românesc, apărute în România, pînă în momentul redactării monografiei.

Capitolele importante ale lucrării sînt următoarele : I. Români din Banat ; II. Diversitatea costumului popular românesc ca o consecință a originii diferite a grupurilor de români din Banat ; III Costumul bănățenilor ; IV Costumul crișenilor ardeleni și al oltenilor ; V Costumul copiilor ; VI Îmbrăcămintea din șubă ; VII Îmbrăcămintea din piele ; VIII Încălțăminte ; IX Podoabele ; X Costumul național ; XI Cîteva considerații asupra costumului popular al românilor din Banatul jugoslav.

Cu toate că în timpurile mai vechi, la românii din Banatul jugoslav a existat conștiința unei împărțiri a lor, după criteriul geografic (în sensul că ei se numeau potrivit teritoriului în care locuiau : codreni — cei de pe dealurile Virșetului ; grăniceri ori miliție — românii de pe granița militară ; păorinți, ori de la pustă — iocuitorii cîmpiei de la nordul graniței), autoarea face o grupare a românilor după locul lor de origine. Fără îndoială că în Banatul Jugoslav, o asemenea grupare etnografică a românilor este mai adecvată, dat fiind împrejurarea că astfel se poate arăta cu ușurință înrudirea unor comunități etnice diverse, fără să se țină seama de spațiul geografic în care trăiesc acestea.

După locul lor de obîrșie, românii din Banatul jugoslav pot fi împărțiți în : bănățeni, crișeni-ardeleni și olteni. Pentru o bună parte din localitățile prezentate avem date istorice care atestă perioada cînd au fost întemeiate aceste sate și uneori este consemnat și locul de proveniență al românilor de aici. (Bunăoară, românii din Jabuca provin din Vărădia, cei din Marcovăț sînt din jurul Bocșei și din jurul Timișoarei ; Streja — români (bufeni) din Oltenia ; Petrovaselo — comună înființată în 1809 de români sosiți aici din comunele Jamul-Mare și Clopodia (Jud. Timiș) ; Satu-Nou, localitate întemeiată la sfîrșitul veacului al XVII-lea de către coloniști olteni, iar în anul 1764 au fost colonizați aici români de pe Mureș, apoi, în fine, după răscoala lui Horia, se așează aici un grup de români din preajma Timișoarei și din Ardeal ; Locve (Sînt-Mihai) — coloniști olteni din prima jumătate a secolului XVIII, apoi în anul

1768 aici se așează români din jurul Sibiului — Cebza, Gătaia, Jebel, Soșdea. Alte localități sînt atestate istoric, cu mai mult timp în urmă : Grebenaț — (sec. XIV) — Ecica Română — (sec. XV), Sutiesca — (sec. XV) ; În unele din comunele acestea sînt bănățeni băștinași, la care cu vremea, se adaugă coloniștii crișeni-ardeleni. Tot aici trebuie amintite și unele sate de bănățeni care au rămas omogene de-a lungul veacurilor. Iată cîteva localități de felul acesta, atestate documentar în secolele trecute : Marghita — (sec. XV), Nicolinț — (sec. XV), Voivodinț — (sec. XV). Conform hărții reprodusă în monografie, împărțirea românilor pe localități este următoarea : bănățeni — Alibunar, Barite, Marghita, Nicolinț, Seleuș, Uzdin, Vladimirovăț, Toracul Mare, Vlaicovăț, Ritișor, Jamul Mic, Grediștea - Mică, Marcovăț, Coștei, Voivodinț, Sălcuța, Jablanca, Mesici, Deliblata, Doloave, Mramorac și Omolița ; Crișeni-ardeleni — Toracul-Mare, Jancahid, Klek, Ofcea, Glogoni, Jabuca ; olteni — Straja ; olteni și ardeleni — Locve ; olteni, ardeleni și bănățeni — Satu-Nou.

După cum se poate constata și din prezentarea capitolelor monografiei amintite mai sus, clasificarea tipologică a costumului popular este făcută în funcție de comunitățile etnice constituite potrivit obîrșiei lor. Avînd în vedere această ordonare tipologică a materialului, Mirjana Maluckov relevă caracteristicile tipurilor de costume populare, pe grupuri de români, precum și specificul variantelor acestora, structurate, ținîndu-se seama de vîrsta, anotimpul și împrejurarea cînd trebuie să fie purtată îmbrăcămintea. Autoarea întreprinde o analiză metodică a materialului, după toate rigorile științifice, înfățișîndu-ne morfologia costumului, elementele decorative, tehnica de execuție a pieselor de îmbrăcăminte și a ornamentării acestora.

Costumul tradițional femeiesc — tipul bănățean — este compus din poale și ciupag scurt cu mîneci lungi (ambele piese, sînt din pînză de casă, confecționată din bumbac sau cînepă) două catrințe, briu, brăciră (confecționate din lînă), bluză (bluz(u)ă, bliuză), chintuș sau pieptar din piele. Pentru acoperirea capului se folosește „conciul” — piesă de port care în Uzdin se deosebește de „conciul” din alte localități.

În funcție de specificul catrințelor și de găteala capului se pot distinge mai multe variante ale costumului popular românesc femeiesc, din Banatul jugoslav. Se exemplifică acest lucru cu două variante mai semnificative corespunzătoare pentru două grupe de localități : a) Alibunar, Barite, Marghita, Nicolinț, Seleuș, Uzdin, Vladimirovăț, Toracul Mare, Ecica Română, Sutiesca ; b) Vlaicovăț, Ritișor, Jablanca, Grebenaț, Doloave, Omlița.

Costumul popular femeiesc al bănățencelor se deosebește în primul rînd, de cel al crișenilor—transilvăneni, prin faptul că are în componența sa două catrințe. Costumul femeiesc arhaic avea două oprege — elemente care, în zilele noastre, se mai întîlnesc doar în îmbrăcămintea femeilor din Uzdin ; în ziua nunții, mireasa din această localitate îmbracă două oprege, unul în față, celălalt dinapoi. Acestui tip de costum îi corespunde o particularitate arhaică privitoare la găteala capului.

Costumul popular din prima grupă se caracterizează printr-o accentuată fastuozitate, exces de broderie și bogăție cromatică. În localitățile din grupa a doua, portul popular bărbătesc învederează o mare simplitate și este confecționat, cu preponderență din material de fabrică, spre deosebire de costumul din prima grupă, care este în general din pînză de bumbac sau cînepă, țesută în casă. În grupa a) — găteala capului constă într-o abundență de podoabe pe cînd fetele și tinercele femeii din grupa b) — poartă în păr flori artificiale.

La fel și pentru costumul popular bărbătesc s-a adoptat aceeași împărțire, conform grupelor a) și b). Acesta este compus din izmene, cămașă, brîu, chintuș, cioareci, șpențel, duruț, pălărie sau căciulă.

La costumul popular bărbătesc din grupa a), cămășile sînt lungi și largi din 4 sau 5 lați cu ornament pe umeri fără să aibă deschizătură la piept, iar la grupa b), cămășile sînt confecționate din 3 sau 4 lați și nu au decor pe umeri; acestea sînt la mijloc repliate și au o deschizătură pentru gît și piept. Referitor la cele două tipuri fundamentale de cămașă, diferite după croială (cămașa fără deschizătură la piept — denumită în literatura de specialitate jugoslavă tipul panonian sau de Posavina — și cămașa cu deschizătură la piept — „tipul dinaric”) sînt citate păreri etnologului maghiar, Alis Garbojan și ale etnografului român Tancred Bănățeanu, după care cele două feluri de cămăși sînt puse în legătură cu funcționalitatea obiectului. Cămașa de tipul a) e o piesă de îmbrăcăminte de sărbătoare, iar cămașa de tipul b) face parte din componența costumului popular de lucru.

Și în ce privește costumul popular bărbătesc, din grupa a), trebuie să amintim că la fel ca și cel femeiesc din aceeași grupă, se caracterizează printr-un decor bogat. Totodată aici se remarcă un fenomen insolit, anume împrejurarea că bărbații poartă o catrință confecționată din pînză de casă, țesută din bumbac subțire sau gros cu fire de cînepă sau de lînă.

Iarna, la sărbători, femeile îmbracă mincia, o piesă de port, din postav albastru închis sau negru, cu căptușeală din blană sau stambă și împodobită cu numeroase șinioare din fir metalic, de argint, iar uneori este decrată excesiv cu paiete. În afară din Uzdin, unde mincia s-a păstrat pînă în zilele noastre, piesa aceasta de îmbrăcăminte a fost scoasă din folosință în primele decenii ale secolului XX.

Referitor la portul popular crișean—transilvănean și oltean, autoarea arată că deși locuitorii sînt de obîrșie diferită, au un port care, prin trăsăturile sale dominante constituie un singur tip de costum, diferit de cel al bănățenilor. Afirmția aceasta este completată de menționarea că se manifestă diferențe între aceste grupe, precum și între localitățile din cadrul fiecărei grupe. În componența costumului femeiesc intră numai o catrință în față, iar poalele sînt folosite numai ca lenjerie de corp; femeile poartă o vestă și broboadă sau bluze de diferite feluri și peste poale îmbracă o cămașă scurtă. Partea de jos a poalelor este ornamentată cu broderii.

În monografie sînt descrise costumele din localitățile crișene-transilvănene: Toracul Mic, Jancahide, Clec, Ofcea, Glogoni, înfățișin-

du-ne portul de toate zilele și costumul de sărbătoare al tinerelor femei din primele decenii ale secolului nostru. De asemenea sînt analizate costumele populare oltenești din satele Locve, Satu-Nou și Straja, menționîndu-se de pildă că piesele de îmbrăcăminte au aici o altă croială, iar broderiile sînt executate în tehnica numită „cu noduri”. În aceste localități, pînă la jumătatea secolului nostru era încă obiceiul să se poarte îmbrăcăminte albă, în zilele de mare sărbătoare.

Pînă la începutul secolului XX, în satele crișene-ardelene, tinerele femei, în primii ani după căsătorie se împodobeau cu cununi din diferite culori, făcute din fir auriu și flori artificiale, iar conciu, în general era acoperit cu o maramă neagră ornamentată cu fir metalic-auriu. O interesantă piesă pentru acoperirea capului este căița, folosită de femeile crișene-ardelence și de oltence, iar după anul 1920 e purtată și de bănățencele din anumite localități. Ciula — cea mai răspîdită denumire a variantelor de căiță — s-a păstrat pînă în zilele noastre.

Abordînd o altă temă — portul popular al copiilor — autoarea arată că în prima jumătate a secolului XX se poate vorbi despre un costum popular specific copiilor, dar care nu mai prezintă atîta varietate ca portul popular al adulților și totodată nu există evidente deosebiri pe localități, între vestmintele copiilor.

Îmbrăcămîntea de dimie este prezentată într-un succint capitol, specificîndu-se că pănura de lînă era dusă pentru prelucrare la văieșile din zona montană. Piesele de port de dimie sînt: cioarecii, spențul (haina), duruțul (dolamă, șubă) și căbănița, confecționate de „dorocer” (căbănicar). În funcție de decor se remarcă duruțul bărbătesc brun, cu ornamente roșii, apoi duruțul de sărbătoare din Locve și dolama femeiască din Vladimirovăț.

Pentru piesele de port din piele se acordă un spațiu mai mare, fiind descrise detaliat cojoacele, pieptarele, bundașele și păcliile, variantele acestor piese pentru fiecare grup de români, modalitatea de ornamentare și motivistica decorativă („floarea mare”, „pup în trei frunze”, „păpușă cu pară” etc.).

Despre încălțăminte, autoarea spune că piesele cele mai vechi sînt opincile cu curele care se înfășoară după obișnă și opincile sîrbești prevăzute numai cu o curelușă petrecută peste picior de la o latură la alta a opincii.

Femeile nu mai poartă obiele încă din secolul trecut, iar din portul bărbătesc, acestea sînt acum pe cale de dispariție. Obielele sînt țesute în patru ițe, din păr tors foarte subțire. Au în general un fond roșu, străbătut de dungi verticale sau orizontale de culoare neagră, galbenă sau albă.

Femeile poartă la sărbători, păpuși („de toțchi”) și cizme.

Ultimele elemente de port descrise de Mirjana Maluckov, sînt podoabele: gheordanc, salbe de bani, taflă, cercei, burmă etc. folosite de fete și femeile tinere.

În cadrul portului tradițional, autoarea distinge „costumul național” — un aspect care îndeobște este neglijat, pe nedrept de etnologi. Mirjana Maluckov înțelege prin port „național” ansamblul vestimentar care întrunește caracteristicile specifice considerate proprii pentru îm-

brăcămintea unui grup etnic, dar fără să fie o copie fidelă a costumului popular dintr-un anumit loc.

Această categorie de îmbrăcăminte s-a constituit drept urmare împrejurării că în primele decenii ale secolului nostru intelectualitatea română din Banat, comercianții, meșteșugarii etc și-au manifestat apartenența națională purtând „costum național”.

În îmbrăcăminte femeiască se pot delimita trei tipuri de costum național : a) costumul cu fotă importat din România, din jurul Muscelului ; b) costumul cu două oprege, care descinde din tipul cel mai vechi de îmbrăcăminte femeiască, de sărbătoare, din Banat ; c) costumul cu două catrințe, care poate fi considerat un produs local, constituit de-a lungul timpului.

Costumul „național” bărbătesc este compus din cămașă, izmene sau cioareci, chintuș sau duruț și din căciulă neagră, țuguată de miel. Cămașa este decorată, cu multă broderie policromă, iar pantalonii, chintușul, din dimie sau postav, sînt împodobiți cu găitane negre, albastre, roșii și cu broderii din fir de aur.

Desigur într-o expunere rezumativă, oricît ne-am strădui să fim cît mai fideli „literci cărții”, e departe de a putea releva întreaga cuprindere a materialului etnografic din această monografie. Și mai cu seamă, în mare dezavantaj din partea recenzentului au fost în primul rînd detaliile etnografice, de mare vivacitate în corpul lucrării, acele elemente etnologice recuperate de Mirjana Maluckov în timpul unei îndelungate cercetări de teren. Același lucru este valabil și pentru cele aproximativ 250 fotografii și aproape 200 de detalii în desen, reproduse într-o aleasă ținută grafică. Lucrea mai cuprinde un util glosar etnografic româno-sîrb (autoarea și-a însușit bine limba română, studiind-o în România), un indice de localități și un sintetic rezumat în limba franceză pentru fiecare capitol al monografiei.

Aurel Turcuș